

Sendikalar Kanunu Madde 32/3'e Göre Açılan Davaların Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 113. Maddesinde Düzenlenen Topluluk Davaları Bağlamında Değerlendirilmesi

GİRİŞ

Küreselleşme günümüzde yadsınamaz bir olgu olarak mevcuttur. Hukuku da etkilemekte ve bir dönüşüm, değişiklik gereksinmesi yaratmaktadır. Hukukun diğer branşlarında olduğu gibi çalışma konusu olarak seçilen başlığı ilgilendiren medeni yargılama hukuku ve iş hukukunu da etkileyen bir olgudur. Dünyadaki sosyo-ekonomik ve endüstriyel ilişkilerin de kalıp değiştirmesine ve klasik medeni yargılama hukukunda esas olan bireysel hukuki menfaatin yanında kolektif hukuki menfaatlerin korunmasının da bir ihtiyaca dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla medeni yargılama hukuku bireyüstü birtakım değerlerin de korunmasında işleve sahip olmalıdır. Liberal anlayış yerini sosyal usul hukuku teorisine bırakınca, medeni yargılama hukukunun bu tür bir görevi olduğu kanaati de kuvvetlenmiş, artık klasik medeni yargılama hukukunun hukuki menfaat kavramı yeterli olmaktan çıkarak, yerini kolektif hukuki menfaat kavramına bırakmıştır.

Kolektif hukuki menfaatin hukuken korunması bakımından topluluk (grup¹) davaları dünyada giderek artan biçimde yaygınlaşmaktadır. Usul ekonomisine de uygun olan ve etkin hukuksal koruma bakımından işlevi bulunan topluluk davalarının iş hukuku bakımından irdelenmeye çalışıldığı bu çalışma Sendikalar Kanunu m. 32/3'ü ele alacaktır.

A) MEDENİ YARGILAMA HUKUKU BAKIMINDAN HUKUKİ MENFAAT

Klasik medeni yargılama hukukuna göre dava şartı olan hukuki menfaat, bireyseldir. Kişinin kendi adına doğrudan ve kişisel menfaati çerçevesinde dava açabileceği kabul edilmektedir. Amaç kural olarak maddi hukuka ilişkin hakların tanınmasını sağlamak ve korumaktır. Bu bağlamda medeni yargılama hukukunda üç ana öğeden söz edilir. İlki kişinin kendisinin hukuki menfaatini korumak için dava açabileceği yani başkasının menfaatini korumak için dava

açamayacağıdır. Diğerleri ise, açılmış davanın ancak davacının bu davada doğrudan ve kişisel bir menfaati varsa, kabul şayan olduğu ve davada verilen kesin hükmün etkisinin de sadece davanın tarafları için olduğu hususlarıdır. Bu anlayış, bir tüzel kişinin, üyelerinin menfaatlerini korumak için dava açabilmesine olanak tanımaz. Öte taraftan 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan sosyal ve hukuki gelişmeler, medeni yargılama hukukunun bu klasik yapıdan uzaklaşması gerektiği yönünde olmuştur².

Giderek önemli hale gelmiş olan sosyal haklar³ ve dördüncü kuşak anayasal hakların, geniş kitlelere ait haklar olduğu, teker teker hak aramanın işçiler ve tüketiciler gibi zayıf konumda olanlar bakımından sıkıntılı olduğu anlaşılmıştır. Kolektif hukuki himayenin sağlanmasının gerekli olduğu, bunun yolunun açılmasının değişen ekonomik ve sosyal yapının bir sonucu olduğu görülmüştür. Hukukumuzda da HMK. m. 113 ile topluluk davalarının bir çerçeve içinde düzenlemeye kavuşturulmuş olması da bunun sonucudur.

1. Bireysel Hukuki Menfaat

Medeni yargılama hukukunda davada hukuki menfaat denildiğinde genelde anlaşılan bireysel hukuki menfaattir. Her kişi kendisinin bireysel ve doğrudan menfaatini temin için dava açar. Tabii ki hiç kimse hukuki menfaati bulursa da dava açmaya da zorlanamaz. Bu kavramın baz alındığı yargılama sisteminde kesin hüküm de davayı açan ile aleyhine dava açılan bakımından etkisini gösterir.

Topluluk davaları, davada hukuki menfaat konusundaki bilinenlerin değişmesini gerektirmiştir. Hukuki menfaat, önceleri Türk hukuk öğretisinde sonraları da HMK. m. 114 ile yasal olarak dava şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Kolektif Menfaat

Birçok kişiden oluşan topluluğa ait menfaati ifade eder. Bunun kişisel menfaati aşan kişisel menfaatten üstün bir niteliği bulunur. Kolektif menfaatlerin bir tüzel kişi tarafından temsil edildiği hallerde, söz konusu olan bu tüzel kişinin kişisel menfaatinin korunması değildir. Kolektif menfaat, bu tüzel kişiliğin üyesi olsun ya da olmasın bir grup insanın menfaatlerine ilişkindir⁴.

Kolektif menfaati kamu menfaatinden farklı kılan yan, kamu menfaatinin, kamu hukuku kişisi tarafından yürürlüğe konulmasıdır. Oysa kolektif menfaat, özel hukuk kişisi tarafından temsil olunur⁵. Topluluk davaları, kolektif menfaatleri korumaya yönelik olup; bu suretle topluluk üyeleri, tek tek hak aramanın sıkıntısını yaşamaktan kurtarılmaktadır. Bu, hem usul ekonomisine uygun olarak ortaya çıkmakta; hem de hakların yaşama geçişi çok daha geniş kapsamlı olarak gerçekleşmektedir. Bu suretle, hukuksal dolaşısıyla toplumsal barışa da hizmet edilmiş olur. Etkin hukuksal korumadan yararlanabilen kişilerin, hukuka duydukları güven, hukukun üstünlüğüne olan inançları pekiştirilmiş olur. Bu da, demokratik hukuk devletinin güç kazanması anlamına gelir.

Tüketiciler, işçiler, çevreciler, tek tek dava açarak hukuki korunma talebinde bulunmaktansa; dernek ya da diğer bir tüzel kişiliğin kendi adına açtığı topluluk davası ile, kolektif menfaati bulunan bu kişilerin, hukuken korunması sağlanır. Türk hukukunda inceleme konumuz olan Sendikalar Kanunu'nun yanı sıra, Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun ve Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'da da topluluk davasına ilişkin düzenlemeler mevcut bulunmaktaydı.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 113. maddesi ile mevcut bu durum pekiştirilmiş ve genel bir çerçeve ile topluluk davaları düzenlenmiştir. Bu bakımdan olumlu bir gelişme niteliğindedir. Başta ABD olmak üzere birçok ülkede grup davalarının uygulaması vardır. İsviçre ve Almanya'da ise, kitlelere yönelik haksız fiiller yönünden daha başka usuli araçlar geliştirilmiştir⁶.

Uygulamamızda ABD örneği üzerinden bu dava türünün geliştirilmesi mümkündür. HMK. m. 113 ile topluluk davalarının hukukumuzda dağınık şekilde değişik kanunlarda düzenlenmiş olması yanında genel bir çerçeve çizilerek uygulamamızın konuya ilişkin zenginleştirilmesinin de uygun zemini oluşturulmuştur.

B) TOPLULUK DAVASI VE TÜRLERİ

1. Genel Olarak

Adalet erişim hakkı, çağımızın en önem-

li insan haklarındandır. Bu düzlemdeki adalet reform hareketlerinin en önemli ayaklarından birini topluluk davaları teşkil eder⁷. Genellikle bireysel davacılardan daha güçlü durumda bulunan hükümetler, topluluklar, şirketler vb. davacılar tarafından işlenen hukuka aykırı fiillerden ötürü bireyler zarara uğrayabilmekte ve bunun giderilmesi gerekebilmektedir. Tazminat isteme ya da hukuka aykırılıkların giderilmesini talep bakımından, buna yönelik olarak kolektif menfaatlerin, bir dernek ya da diğer tüzel kişi tarafından kendi adına açtığı tek bir topluluk davası ile elde edilebilmesine olanak sağlar. Bu dava türü, yargılama masrafları yönünden avantaj sağlar. Ayrıca ferdi yargılama, söz konusu şirket ya da hükümet karşısında zayıf konumda olan kişiler bakımından menfaatine yürürlük kazandırmanın zor olacağı düşüncesiyle caydırıcı olabileceken topluluk davası ile bu da aşılmış olur. Dava sonunda verilen hükümden tüm grup üyelerinin yararlanması,⁸ bir diğer avantajdır.

2. Topluluk Davası Türleri

a- Genel Olarak

Hukukumuzda HMK. m. 113 ile istenen hukuki korumaya göre üç türlü topluluk davasının düzenlendiği görülmektedir.

Kaçınma biçimindeki davalar⁹; hukuka aykırılığın giderilmesi, ref şeklinde olabileceği gibi yanılıcı beyanların düzeltilmesi şeklinde de olabilir¹⁰. İkinci türü ise HMK.'da da açıkça düzenlenmiş olan tespit davası biçimindeki topluluk davalarıdır. Üçüncü türü, tazminat davalarıdır. Üçüncü tür ABD'de gittikçe yayılmaktadır. Avrupa'da tazminat davası biçiminde olan topluluk davaları, sınırlı olarak kabul görmektedir.

Ülkemizde Rekabetin Korunması Hakkında Kanun ile mesleki kuruluşlara ve birliklerine üyelerinin ortak menfaatlerini korumak bağlamında tespit, men ve ref davası açmak konusunda yetki verilmişken; tazminat davası açma konusunda bu imkân sadece zarar görenlere sunulmuş olduğundan mesleki birlikler bu davayı şu anki mevzuat çerçevesinde üyelerinin menfaatlerini temin amacıyla açamamaktadır. Gelecekte bu imkânın verileceği umut edilmektedir¹¹.

Özellikle rekabet davalarında, çevrenin ko-

runması, tüketicinin korunması, iş hukuku ve genel işlem şartlarının kötüye kullanılmasının denetlenmesi hususlarında tazminat davası biçimindeki topluluk davalarına yer verilmesi, gelecekte bu yönde bir gelişmenin sağlanması isabetli olacaktır.

HMK. m. 113 düzenlemesi, ülkemizde bu yönde bir uygulamanın gerçekleşmesine uygun yorumlanabilmelidir.

Bir diğer ayırım, davacı grup davası - davalı grup davası ayırımıdır. HMK. m. 113, davacı (aktif) topluluk davasını düzenlemiştir.

b- Sendikaların Sendikalar Kanunu Çerçevesinde Açtığı Davalar

2821 sayılı Sendikalar Kanunu, işçi ve işveren sendikalarına, üyelerinin ekonomik ve sosyal hakları konusunda dava açma yetkisi vermiştir. Sendikaların çalışma hayatına ilişkin faaliyetlerinin düzenlendiği 32. maddesi 3. bendinde konu düzenlemiştir¹². Bir başka deyişle, HMK. m. 113 düzenlemesi öncesinde de, sendikalar hukuku bağlamında topluluk davaları mevcuttu ve söz konusu yasal düzenleme getirilmiş olmasaydı da mevcut olacaktı.

Sendikalar, ya "mensuplarının kolektif menfaatlerini korumak amacıyla" çalışma hayatından, mevzuattan, toplu iş sözleşmeleri ya da örf ve adetten doğan uyuşmazlıklardan ötürü temsilen dava açabilmekte ya da "üyelerinin kişisel ve doğrudan menfaatlerini korumak amacıyla" yazılı başvuruları üzerine dava açabilmektedir.

İlk olarak ifade edilen davalarda, sendikaların, üyelerinin yazılı başvurularını alması gerekmektedir. Bu davalara TİS'e yönelik yorum ve eda davaları ile sendika üyelerini yakından ilgilendiren bir düzenleyici işlemin iptali amaçlı idari yargıda açılan davalar dahildir¹³. Kanunda (m. 32/b.3) geçen "temsilen" sözcüğünü, işçilerin davada temsili şeklinde değerlendirmemekteyiz. Kesim olarak işçileri ifade edip onların kolektif menfaatlerinin korunması anlamında kullanılmıştır¹⁴.

Bu davalarda, taraf olan sendikadır. Ancak dava işçi hakkı için açıldığından ortaya çıkan kesin hüküm, aynı zamanda işçi hakkında da kesin hüküm teşkil eder¹⁵.

Burada sendikaların üyelerinin çalışma haya-

tı, mevzuat ve TİS'den kaynaklanan kolektif nitelikli haklarının sendikaca savunulması ile ilgili düzenleme getirilmiştir¹⁶.

Özellikle mesleki hastalık ve meslek riski çerçevesinde sendika üyesi işçilerin mesleklerinden ötürü uğradıkları zararın giderimi amaçlı davanın sendikaca açılıp açılmayacağıdır.

HMK. 113. madde “tüzel kişinin.....kendi adına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için...” ifadesini kullanmıştır. “Maddi olsun manevi olsun tazminat, hakkı ihlal olunan hak sahibince talep olunur” şeklinde düşünüldüğünde, bu tür talepler bakımından topluluk davası açılmasını kabul etmek güçtür. Bir işkolunun özellikleri ve çalışma şartları itibarıyla belli bir hastalık bakımından risk oluşturduğu durumlarda, sendikanın bu kesimin haklarını korumak bağlamında tespit ve ref davaları açabileceği kabul edilmektedir. Sendikaca, mesleğin vücutta sebebiyet verdiği yıpranma ya da hastalık veyahut da hastalık riski gerekçesiyle tazminat istenebilmesi de bir sonraki aşama olarak gelecekte mümkün olabilmelidir. Tespit, men ve ref davaları açabilen tüzel kişinin bir ileri hamle ile tazminat talebinde de bulunabileceği düşüncesinde olduğumuzu ifade etmek isteriz. Bu yönde bir uygulama, insan haklarına saygılı demokratik bir hukuk devletinde beklenir.

Bu uygulama oluşuncaya kadar, Sendikalar K. m. 32/3'ün ikinci cümlesi çerçevesinde yazılı başvuruda bulunan sendika üyesi ya da ölmüşse mirasçısını temsilen hizmet akdinden doğan meslek hastalığı sebebiyle tazminat istenmesi vs. yoluna gidilebilir.

b'-de ifade edilen hallerde ise, “.....yazılı başvuruda bulunan¹⁷ sendika üyesi olanlar ve ölmüş olmaları halinde mirasçılarını temsilen nakliye, yayım veya adi şirket sözleşmeleri ile hizmet sözleşmesinden doğan hakları ile sigorta hakları bakımından temsilen dava açmaya ve bu suretle açtığı davada husumete ehildir” cümlesinden söz konusu düzenlemede belirtilen alanlarda üyelerinin ve ölümleri halinde mirasçılarının¹⁸ kişisel ve doğrudan menfaatlerini temsilen dava açmaya ve yürütmeye yetkilidir. Burada sendika ile ilişkisinin devam edip etmediğinin de saptana-

rak temsilen dava açılıp açılmayacağının karara bağlanması gerekir. İşyerinden ayrılan işçi adına sendika tarafından dava açılması Yargıtay'a göre mümkündür¹⁹. Bu halde, yürürlüğe konmak istenen kolektif menfaat olmayıp, üyenin ya da ölmüşü halinde mirasçısının bireysel ve doğrudan menfaati olduğu için konumuz içinde yer almaz. Burada amaçlanan, sendikaların üyelerine etkili hizmet götürebilmesinin sağlanmasıdır²⁰. Zira işçilerin yargıya başvuru konusunda gerek parasal gerekse zamansal sebeplerden ve zaman zaman da idare ile karşı karşıya kalmaktan çekinmesi sebebiyle hak aramaktan kaçınabilecekleri düşünülerek üyesi olduğu sendikaya yazılı başvurusu üzerine kendisi adına dava açıp takip etmesi için sendikasını görevlendirebilmesi imkânı²¹ verilmiştir. Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu'nun 3.3.2006 tarihli kararıyla, kamu görevlileri sendikaları ve üst kuruluşlarının, üyeleri hakkında tesis edilen bireysel işlemlerle ilgili olarak üyelerini temsilen dava açabileceği kabul edilmiştir²².

SONUÇ

Sendikaların, özel hukuk tüzel kişisi olduklarından, Sendikalar K. m. 32/3 çerçevesinde, “çalışma hayatından, mevzuattan, toplu iş sözleşmesinden, örf ve adetten kaynaklanan hususlarda işçileri ve işverenleri temsilen” dava açacağı düzenlenmiştir. Topluluk davalarının düzenlendiği bu maddenin yanında HMK. m. 113 düzenlemesi bir çerçeve düzenleme olarak Sendikalar Kanunu'ndaki hükmü destekler ve daha genel bir düzenleme getirmiştir. Gerek mensuplarının, üyelerinin gerekse temsil ettikleri kesimin kolektif menfaatlerini korumak amacıyla HMK. m. 113'ten önce de sendikalar dava açabilmekteydi. 113. madde getirilmiş olmasaydı da sendikalar topluluk davası açar konumda olacaktı.

113. maddeden konuya ilişkin beklentimiz, maddenin uygulanmasında Anglo-Sakson kökenli bu davanın, ABD'deki anlayışın takibi suretiyle kitlelere yönelik haksız fiillere de yönelik algılanmasıdır. Uygulamanın bu yönde gelişmesi umut edilmektedir.

DİPNOTLAR

1 ABD hukukundan hukukumuzda grup davası olarak akta-

- rılmış dava hk. Bkz. DEREN-YILDIRIM, N. "Kolektif Hukuki Himaye Medeni Usul Hukukunda Sonun Başlangıcı mı, Etkin Hukuki Himayenin Vazgeçilmez Unsuru mu?" YD 1997/1, s. 137 vd.
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBAY, İ. Grup Davaları, Ankara 2009, s. 31 vd.; ayrıca bkz. HANAĞASI, E. Davada Menfaat, 2009.
- 3 Sosyal Hakların neler olduğu için bkz. BULUT, N. Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, İstanbul 2009, s. 131 vd.
- 4 HANAĞASI, E., "Kolektif Menfaatin Hukuki Himayesi Biçimi Olarak Topluluk Davaları", Haluk Konuralp Anısına Armağan C.I, s. 366 vd.
- 5 "Sayısal ayırım kriteri değil de menfaatlerin niteliğinden hareket edilmelidir. Çevreye ilişkin menfaatlerde olduğu gibi özelleştirilmiş bir menfaat türüdür. Kamu menfaati ise, insana ilişkin tüm menfaatlerdir.": HANAĞASI, s. 367.
- 6 Çin de ABD deneyimini tercih etmiştir (ÖZBAY, s. 66-67). Çeşitli ülke düzenlemeleri hakkında bkz. ÖZBAY, s. 44-68.
- 7 Diğer ikisinin ise, adli yardım olanaklarının geliştirilmesi ve alternatif uyumsuzluk çözüm yolları olduğu belirtilmiştir (ÖZBAY, s. 69).
- 8 ÖZBAY, s. 69-77.
- 9 HMK. düzenlemesinden önce de, örneğin Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunda m. 23-24.
- 10 ÖZBAY, s. 86.
- 11 ÖZBAY, s. 251.
- 12 "Çalışma hayatından, mevzuattan, toplu iş sözleşmesinden, örf ve adetten kaynaklanan hususlarda işçileri ve işverenleri temsilen ya da yazılı başvuruları üzerine nakliye, neşir veya adi şirket mukaveleleri ile hizmet akdinden doğan hakları ve sigorta hakları yönünden üyelerini ve mirasçılarını temsilen davaya ve bu münasebetle açtığı davadan ötürü husumete ehil olmak."
- 13 KUTAL, M., "Sendikaların mesleğin ortak çıkarlarını koruma işlevi", Kenan Tunçomağ'a Armağan İstanbul 1997, s. 278 vd. NARMANLIOĞLU, Ü., İş Hukuku II, Toplu İş İlişkileri, İzmir 2001, s. 233. 274 sayılı eski Sendikalar Kanunu'nda bulunduğu halde 2821 sayılı Kanun'da yer verilmemiş olan "mesleğin ortak çıkarları" kavramı yasada lafız olarak yer almış olmasa da m. 32'yi geniş yorumlamak gerektiği de belirtilmiştir (KUTAL, s. 281, 282). Sendikaların özelleştirme işlemlerine karşı açtıkları davalar da çalışma hayatı içinde yer alır (KAYA, C. "Danıştay Kararları Işığında İptal Davaları Açısından Sendikaların Sübjektif Dava Ehliyeti", Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan, s. 1221, ayrıca bkz. 1225 vd.).
- 14 Benzer görüş için örneğin ERİŞİR, E. Medeni Usul Hukukunda Taraf Ehliyeti İzmir 2007, s. 209; HANAĞASI, Davada Menfaat, s. 200.
- 15 HANAĞASI, s. 200-201; ayrıca ERİŞİR, s. 208-209.
- 16 ÖZBAY, s. 257.
- 17 Yazılı başvuruda bulunulması üzerine otomatikman bu davayı açmak durumunda olmadığı görüşü için bkz. KURU, Hukuk Muhakemeleri Usulü C.I, İstanbul 2001, s.1179, dn. 789; KAYA, s. 1237 vd.
- 18 Sendika üyesi olmayan ya da olamayanlar bakımından bu şekilde bir imkan bulunmamaktadır.
- 19 9. HD. 12.3.1997, 2785/4860 (www.kazanci.com.tr). Yargıtay bir başka kararında, işçinin iş sözleşmesinin sona ermiş olmasının sendika üyeliği devam etmekte olması halinde, 32/b.3, c.2 çerçevesinde sendikanın dava açabilmesine engel teşkil etmeyeceğini belirtmiştir (16.6.1997, 9938/11805; www.kazanci.com.tr).
- 20 KUTAL, s. 277, benzer ifade için bkz. KAYA, s. 1233; ÖZBAY, s. 259.
- 21 "temsilen" sözcüğünün anlamlandırılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Burada kanuni temsil görüşü (ÇELİK, N. İş Hukuku Dersleri, 20. Bası, 2007, s. 472; ŞAHLANAN, F. Sendikalar Hukuku, İstanbul 1995, s. 229) TUNÇOMAĞ (İş Hukuku C. II, İstanbul 1985, s. 152) ise buradaki temsilen sözcüğünün temsil olmayıp sıfat meselesi olduğuna değinmiştir. KAYA ise, kanuna dayalı iradi temsil olduğunu belirtmektedir (s. 1234). İradi temsil olduğunu savunan yazarlar da vardır (TUNCAY, C. Toplu İş Hukuku, İstanbul 1999, s. 85; AKYİĞİT, E. İş Hukuku Ankara 2007, s. 399). İradi yetkinlikle açıklayan görüş için bkz. DEREN-YILDIRIM, N. Türk-İsviçre ve Alman Medeni Usul Hukuklarında Kesin Hükmün Sübjektif Unsurları, İstanbul 1996, s. 35. Sendikaya devir temsil konusunda değil, davayı takip yetkisi bakımındandır (DEREN-YILDIRIM, N. s. 35; ERŞİR, s. 209).
- 22 RG 20.6.2006, S. 26204.

KAYNAKLAR

- AKYİĞİT, E.: İş Hukuku, Ankara 2007.
- BULUT, N.: Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, İstanbul 2009.
- ÇELİK, N.: İş Hukuku Dersleri, 20. Bası, 2007.
- DEREN-YILDIRIM, N.: Türk-İsviçre ve Alman Medeni Usul Hukuklarında Kesin Hükmün Sübjektif Unsurları, İstanbul 1996.
- DEREN-YILDIRIM, N.: "Kolektif Hukuki Himaye Medeni Usul Hukukunda Sonun Başlangıcı mı, Etkin Hukuki Himayenin Vazgeçilmez Unsuru mu?" YD 1997/1.
- ERİŞİR, E.: Medeni Usul Hukukunda Taraf Ehliyeti, İzmir 2007.
- HANAĞASI, E.: "Kolektif Menfaatin Hukuki Himayesi Biçimi Olarak Topluluk Davaları", Haluk Konuralp Anısına Armağan C.I.
- HANAĞASI, E.: Davada Menfaat, Ankara 2009.
- KAYA, C.: "Danıştay Kararları Işığında İptal Davaları Açısından Sendikaların Sübjektif Dava Ehliyeti", Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan.
- KURU, B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü C.I, İstanbul 2001.
- KUTAL, M.: "Sendikaların Mesleğin Ortak Çıkarlarını Koruma İşlevi", Kenan Tunçomağ'a Armağan İstanbul 1997, s. 277-282.
- NARMANLIOĞLU, Ü.: İş Hukuku II, Toplu İş İlişkileri, İzmir 2001.
- ÖZBAY, İ.: Grup Davaları, Ankara 2009.
- ŞAHLANAN, F.: Sendikalar Hukuku, İstanbul 1995.
- TUNCAY, C.: Toplu İş Hukuku, İstanbul 1999.
- TUNÇOMAĞ, K.: İş Hukuku C. II, İstanbul 1985.